

Middelgrote Stedenbouw

Bart de Zwart

Spreeken over het project voor de middelgrote stad speculeert op de mogelijkheid van middelgrote stedelijkheid als categorie van ontwerp. Een stedenbouw die niet noodzakelijk gedefinieerd wordt door de maat van de stad die hij bewerkt, maar door het bereik en de inzet van zijn handelen. Deze bijdrage vormt een tastende poging de contouren van een dergelijke ontwerpbenadering te verkennen en haar toepassingen in kaart te brengen. Het projecten-corpus waarop we ons daarbij baseren is noodzakelijkerwijs onvolledig en eclectisch van aard. Het betreft een voorlopige verzameling van opkomende praktijken die wijst op een sluimerende notie van 'middelgroot' ontwerp als mogelijke modus operandi voor een heden-daagse stedenbouw.

CENTRUM VAN EUROPA

Het is veelzeggend dat het plan van OMA voor Euralille in Koolhaas' opus *S, M, L, XL* onder *Extra Large* is gearchiveerd.¹ Veelzeggend – niet vanwege de plancapaciteit die weliswaar omvangrijk is, maar in mondiaal perspectief bepaald niet ongeëvenaard – maar vooral vanwege de overmaatse ambities die het project voortstuwden en loszongen van de middelgrootstedelijke context waarin het

Mid-Size Urbanism

Bart de Zwart

To speak of the project for the mid-size city is to speculate about the possibility of mid-size urbanity as a design category. An urbanism defined not necessarily by the size of the city it transforms, but by the range and the deployment of its operations. This essay is an attempt to get a feel for the contours of such a design approach and to document its applications. The corpus of work on which we base this exploration is inevitably incomplete and of an eclectic nature. It is a provisional collection of emerging practices that suggests a latent notion of 'mid-size' design as a potential *modus operandi* for contemporary urbanism.

CENTRE OF EUROPE

It is significant that OMA's plan for Euralille is filed under *Extra Large* in Koolhaas's opus *S, M, L, XL*.¹ Significant not because of the plan capacity, which is extensive but not unparalleled from a worldwide perspective, but rather because of the outsized ambitions that propelled the project and extricated it from the mid-size city context in which it had been planned. One of the reasons the qualification 'XL' seems fitting for Euralille, in any case, is the project's considerable complexity. This complexity escalated as the project progressed, because at every obstacle the architect and the client opted for a radical leap into the void: 'This thing is so complicated that we are going to exacerbate the complication to reach incredible levels of complexity. Then, either the project won't happen, or we'll be fired . . . To our surprise the client said, "Let's do it".'²

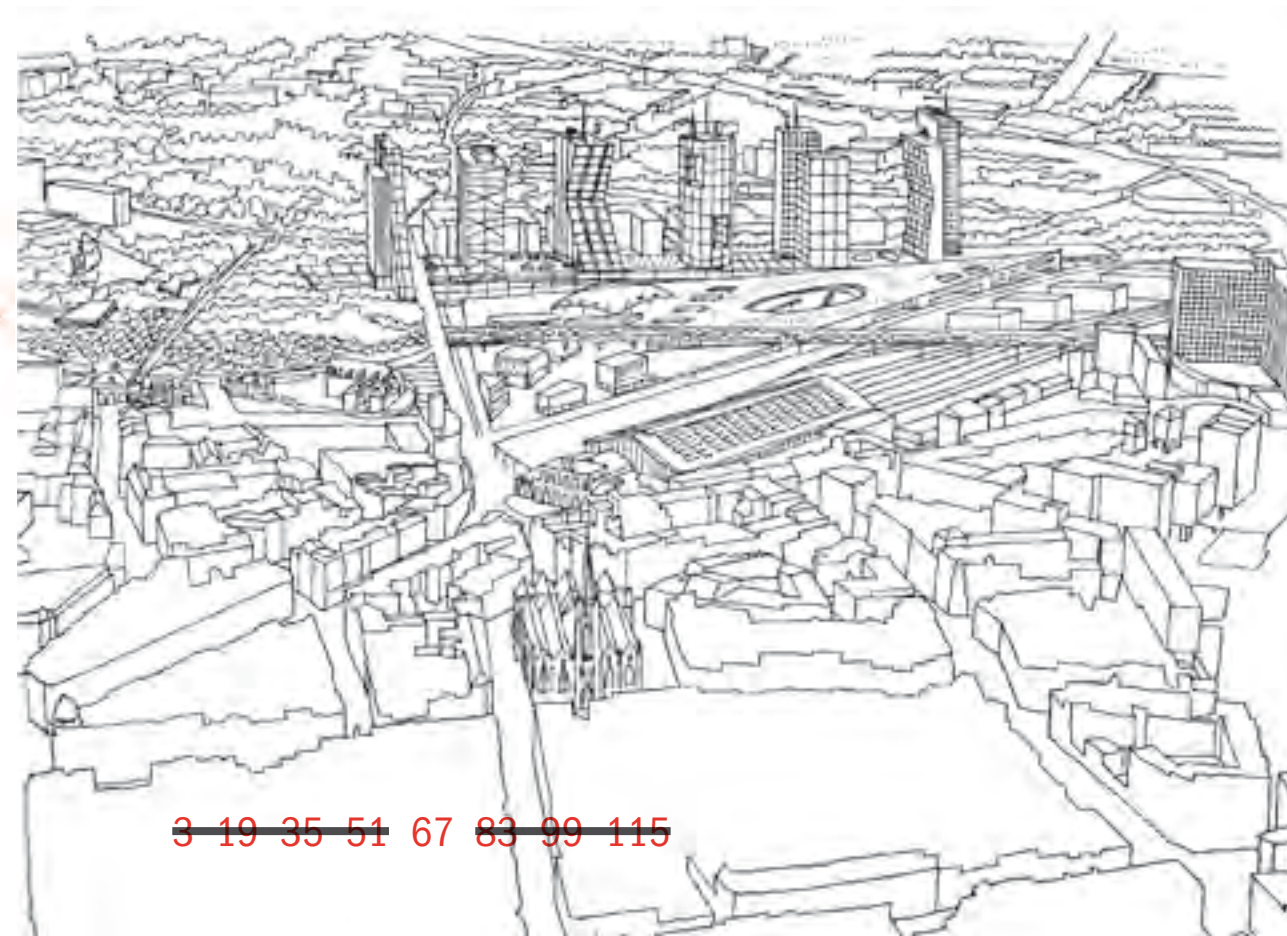
As a result, not only did practical feasibility become an increasingly trivial factor, but the project also became increasingly removed from the political, social and spatial reality in which it was situated. Koolhaas describes how the plan redefined the notion of the address. The project was latched onto a pan-European infrastructure of highly dynamic connec-

was geprojecteerd. Eén van de redenen dat de kwalificatie 'XL' voor Euralille in ieder geval passend lijkt, is de aanzienlijke complexiteit van het project. Deze complexiteit escaleerde in de loop van het proces doordat architect en opdrachtgever bij ieder obstakel opteerden voor een radicale vlucht voorwaarts: 'Deze opgave is zo gecompliceerd dat we de complicaties gaan verergeren om zodoende ongelooflijke complexiteitsniveaus te bereiken. Het project gaat dan óf niet door óf we worden ontslagen. (...) Tot onze verbazing zei de opdrachtgever: "Laten we het doen".'²

Niet alleen werd praktische uitvoerbaarheid als gevolg hiervan een steeds triviale factor, het project kwam ook steeds verder af te staan van de politieke, sociale en ruimtelijke realiteit waarin het was gesitueerd. Koolhaas beschrijft hoe het plan de notie van het adres herdefinieerde. Het project werd aangehaakt op een pan-Europese infrastructuur van hoogdynamische verbindingen; een metropolitaan netwerk dat zich opspant langs andere tijd/ruimtecoördinaten dan de oude stad. Lille is van deze netwerkstad slechts een incidentele 'appendix', met het TGV-station als wormgat tussen de nieuwe en oude wereld.

tions: a metropolitan network that stretches across time and space coordinates different from those of the old city. Lille is merely an incidental 'appendix' of this network city, with the TGV high-speed rail station as a wormhole between the new and the old world.

In the 1990s, for many mid-size, ambitious cities, Euralille grew into the model of an urban project, one that would – with reference to the Lisbon agenda – give them a boost in the march of nations. As a beacon of faith in social engineering and administrative bravura, the plan can also be seen as a harbinger of the later inflation of the urban project. Under the pressure of the free market, risk aversion and political opportunism, the projects approach, once lauded for its capacity to operate in the complex spatial and institutional conditions of the inner-city context, threatens to degenerate into a formula of convenience. A routine exercise in which, roughly speaking, the deployment of the design serves only two objectives: setting up enticing metropolitan visions meant to tempt city administrations and developers into long-term commitments to complex and risky projects, and serving as an instant calculation model for a balanced

Koolhaas: 'It has not been spawned by Lille; it has landed there.'

Lille as a hub in the European high-speed rail network/
Lille als hub in het Europese HSL-netwerk

1 Rem Koolhaas and Bruce Mau, *S, M, L, XL* (New York: The Monacelli Press, 1995).

2 Ibid., 1164.

2 Strategy
Mid-Size Urbanism
Cityscapes for the Post-Carbon Age
The Small City as a Localized Utopia
The Horizontal Metropolis and Globalization
Big Ideas: Two Parallel Stories
City Visions Europe: Designing the Mid-Size European City
Bicycle: Shifting Images of a Western
Balkans City
The Architect and the City
A Double Courtyard: The Problem in Jerusalem
Imagery
Order and Measure
Imagining Ghent around 1900
We're Working on It
Urban Renewal in Antwerp

Voor veel middelgrote, ambitieuze steden groeit Euralille in de jaren 1990 uit tot een voorbeeld van een stadsproject dat hen – onder verwijzing naar de Lissabon agenda – moet opstoten in de vaart der volkeren. Als baken van maakbaarheids geloof en bestuurlijke bravoure kan het plan bovendien beschouwd worden als voorbode van de latere inflatie van het stadsproject. De projectenbenadering, eens geprezen om haar vermogen te opereren in de complexe ruimtelijke en institutionele omstandigheden van de binnenstedelijke context, dreigt daarbij onder druk van marktwerking, risicomijding en politiek opportunisme te verworpen tot gelegenheidsformule. Een routineuze oefening waarin de inzet van het ontwerp grofweg nog slechts twee doelen dient: het opwerpen van wervende metropolitane visies die stadsbesturen en ontwikkelaars moeten verleiden tot langdurige verbintenissen aan complexe en risicovolle projecten, en het fungeren als instant rekenmodel voor een sluitende exploitatie waarin rendabele en onrendabele elementen tegen elkaar kunnen worden weggestreepd.

Deze uitgedeelde rol staat in schril contrast tot de werking van het ontwerp zoals geconcipieerd door de grondleggers van het

operation in which profitable and unprofitable elements cancel each other out.

This bare-bones role contrasts starkly with the function of the design as conceived by the pioneers of the urban project. For planners like Manuel de Solà Morales and Joan Busquets it was precisely the repeated and multiple use of the design that took centre stage: the design as a vehicle for the execution of painstakingly devised interventions and as an instrument for the production of knowledge relating to the strategic fragments and moments upon which these interventions might operate. According to De Solà Morales, the urban project derives its strategic functions from a combination of factors.³ It has a highly public character and forms a puzzle piece for a complex urban challenge. The project is also clearly demarcated in place and time. It is a specific intervention that is feasible in the medium term; this does mean, however, that the effects of the intervention have to remain confined to these contours. On the contrary, De Solà Morales explicitly points out that the 'dimension' of the project should not be confused with its 'scale'. Of crucial importance for the urban project is its 'territorial effect': the positive externalities it generates for the city as a whole. Together these qualities produce leverage. The project creates an overspill effect for its surroundings and as a result occupies an intermediary position in the development of the city. This position, according to Joan Busquets, is defined not only structurally – as an intermediate level between the part and the whole, between the fragment and the city – but also relationally.⁴

Designing on the medium scale denotes the adaptation of the links between urban phenomena rather than the design of objects or their organisation. The scale level of the urban design, in this sense, says something about the design's scope of action and about the nature of the relationships it involves. Koolhaas emphasises more than once that in the case of the TGV project in Lille these relationships are more metropolitan/global than mid-size city/provincial.⁵ Euralille may be a project in a mid-size city, but it is definitely not a mid-size city project. The extent to which the project is at all related to the local context is mainly with a view to transforming this context into something greater and more compelling than it originally was. The project as a stepping stone

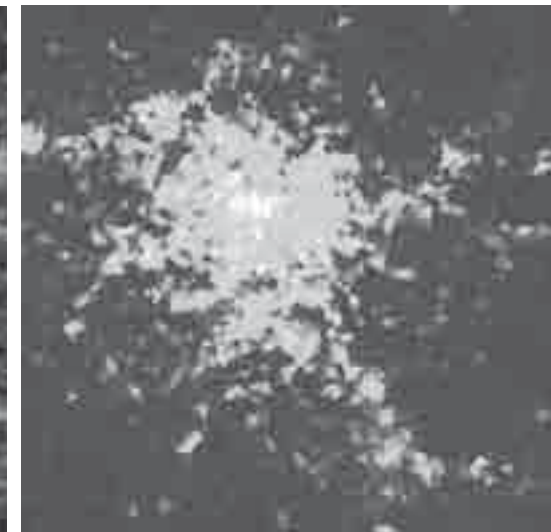
stadsproject. Voor planners als Manuel de Solà Morales en Joan Busquets was het juist de herhaaldelijke en meervoudige inzet van het ontwerpinstrument die centraal stond: het ontwerp als vehikel voor de uitvoering van zorgvuldig uitgekende ingrepen én als instrument voor het aanmaken van kennis met betrekking tot de strategische fragmenten en momenten waarop deze interventies zouden kunnen aangrijpen. Het stadsproject ontleent daarbij, aldus De Solà Morales, zijn strategische functie aan een combinatie van factoren.³ Zo heeft het een sterk publiek karakter en vormt het een puzzelstuk voor een complexe stedelijke opgave. Ook is het project duidelijk afgebakend in plaats en tijd. Het betreft een specifieke ingreep met een

for the city to transcend its own mediocrity. At the same time, the example of Lille raises questions about the singularity of the design of the mid-size city – more specifically, about the nature of the relationships that are characteristic of the mid-size city and the degree to which these relationships are the subject of a targeted design strategy. This question becomes even more explicit when we compare Koolhaas's plan with a design put forward a little less than 15 years later for an entirely different but no less prestigious French project.

POROUS METROPOLIS

From the moment President Sarkozy's government announced a design competi-

The permeability and the porosity of Greater Paris/
De permeabiliteit en de porositeit van Groot-Parijs (Studio 09)

uitvoerbaarheid op middellange termijn; wat niet wil zeggen dat de effecten van de ingreep ook tot deze contour beperkt moeten blijven. Integendeel, De Solà Morales wijst er nadrukkelijk op dat de 'dimensie' van het project niet verward moet worden met zijn 'schaal'. Cruciaal voor het stadsproject is zijn 'territoriale effect': de positieve externaliteiten die het genereert voor de stad als totaal. Gezamenlijk zorgen deze kwaliteiten voor een hefboomwerking. Het project creëert een overloopeffect voor zijn omgeving en neemt daarmee een intermediaire positie in de ontwikkeling van de stad in. Deze

tion in September 2007 on the future of the Paris region, there was little doubt about the ambitions involved in the project. *Le Grand Pari(s)* – a play on words that alludes to both Greater Paris and 'the big gamble' – is a quintessentially political project that is part of a long tradition of presidential *grand projets* for the French capital. The plan entails a design for Paris as a contemporary metropolis against the backdrop of a changing economic, ecological and geopolitical context.

One of the entries for the competition was submitted by Studio 09, a team led by

1 Rem Koolhaas en Bruce Mau, *S, M, L, XL* (New York: The Monacelli Press, 1995).

2 Ibid, 1164.

3 Manuel de Solà Morales, 'Another modern tradition. From the break of 1930 to the modern urban project', *Lotus*, nr. 62 (1989), 6–32.

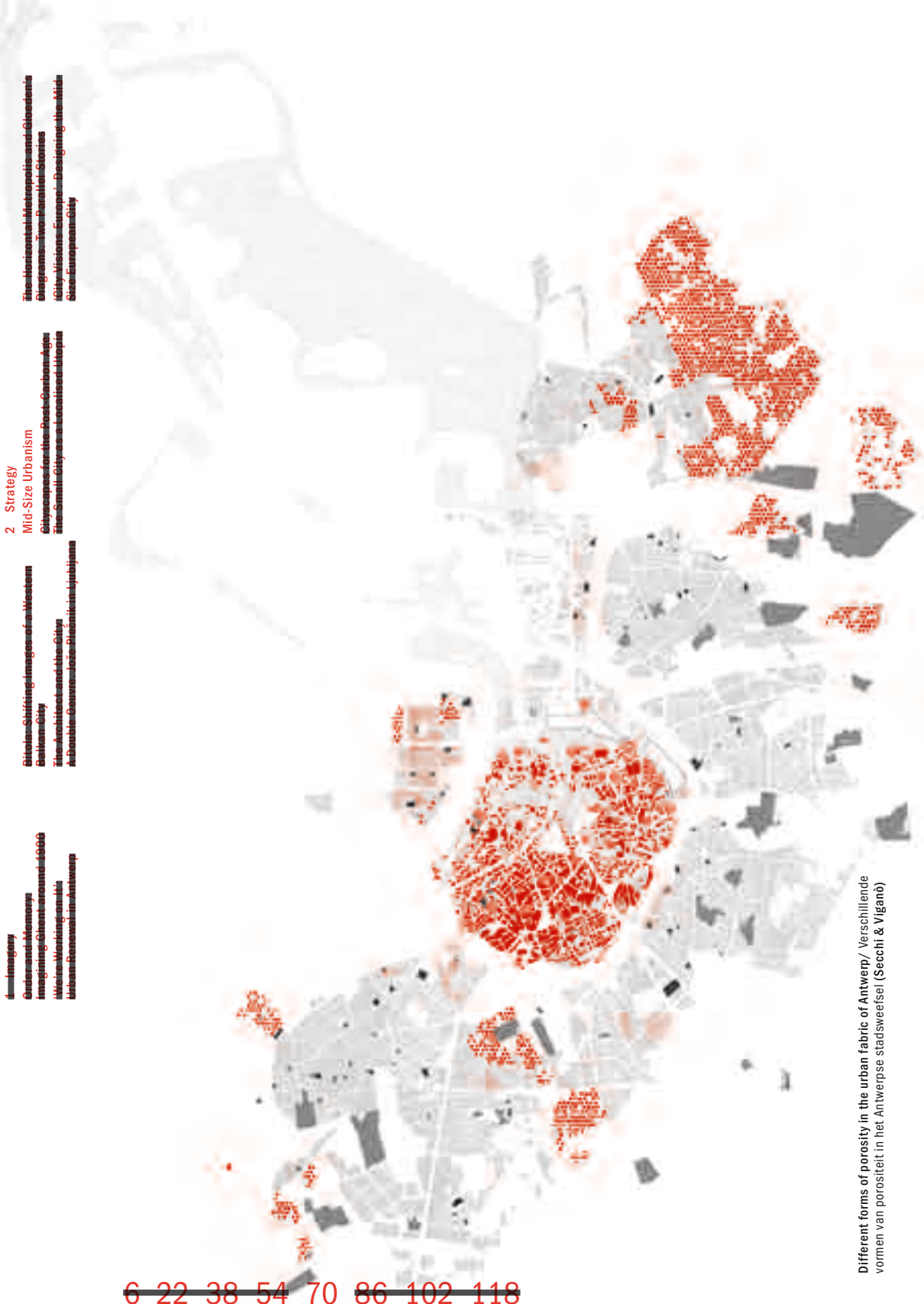
4 Joan Busquets, 'Ontwerpen op de middenschaal', in: Stefan

3 Manuel de Solà Morales, 'Another Modern Tradition. From the Break of 1930 to the Modern Urban Project', *Lotus*, no. 62 (1989), 6–32.

5 Patrice Goulet (ed.), *OMA: Lille* (Paris: Editions Carte Segrete, 1990).

Gall et al. (eds.), *Stedebouw in beweging* (Rotterdam: 010 Publishers, 1993), 63–80.

5 Patrice Goulet (ed.), *OMA: Lille* (Paris: Editions Carte Segrete, 1990).

Different forms of porosity in the urban fabric of Antwerp/ Verschillende vormen van porositeit in het Antwerpse stadsweefsel (Secchi & Viganò)

positie wordt volgens Joan Busquets niet alleen structureel gedefinieerd – als tussenniveau tussen het deel en het geheel, tussen het fragment en de stad – maar ook relationeel.⁴

Ontwerpen op de middenschaal verwijst eerder naar het bewerken van de verbanden tussen stedelijke fenomenen dan naar de vormgeving of ordening van objecten. Het schaalniveau van de stedenbouw zegt in deze zin iets over het handelingsperspectief van het ontwerp en over de aard van de relaties waarmee het zich bezighoudt. Dat deze relaties in het geval van het TGV-project in Lille eerder metropolitaan-globalistisch zijn dan middelgrootstedelijk-provinciaal wordt door Koolhaas meer dan eens benadrukt.⁵ Euralille mag dan een project zijn in een middelgrote stad, het is bepaald geen middelgrootstedelijk project. Voor zover het project zich al iets gelegen laat liggen aan de lokale context, dan is dat vooral met het oogmerk deze om te vormen tot iets groters en meeslependers dan hij oorspronkelijk was. Het project als stapsteen voor de stad om haar eigen middelmaat te ontstijgen. Gelijktijdig roept het voorbeeld van Lille vragen op over de eigenheid van het middelgrootstedelijke ontwerp. Meer bepaald, over de aard van de relaties die kenmerkend zijn voor middelgrote stedelijkheid en de mate waarin deze relaties onderwerp zijn van een gerichte ontwerpstrategie. Deze kwestie wordt nog explicieter, wanneer we Koolhaas' plan confronteren met een ontwerp dat een kleine 15 jaar later naar voren geschoven wordt bij een geheel ander, maar niet minder prestigieus, Frans project.

POREUZE METROPOOL

Wanneer het kabinet van president Sarkozy in september 2007 een ontwerpmanifestatie aankondigt over de toekomst van de Parijse regio, bestaat van begin af aan weinig onduidelijkheid over de ambities die met dit project gemoeid zijn. *Le Grand Paris*(s) – een woordspeling die gelijktijdig verwijst naar Groot-Parijs en 'de grote gok' – is een bij uitstek politiek project dat past in een lange traditie van presidentiële *grand projets* voor de Franse hoofdstad. Het plan behelst een ontwerp voor Parijs als hedendaagse metropool tegen de

4 Joan Busquets, 'Ontwerpen op de middenschaal', in: Stefan Gall et al. (red.), *Stedebouw in beweging* (Rotterdam: Uitgeverij 010, 1993), 63-80.

5 Patrice Goulet (red.), *OMA: Lille* (Parijs: Éditions Carte Segrete, 1990).

Bernardo Secchi and Paola Viganò.⁶ Entitled *La ville poreuse* (The Porous City) the designers propose a strategy that approaches the metropolis as a layered urban landscape. Central to the approach is the idea of 'porosity' as both an analytical and a determining concept. Porosity, as defined by Secchi and Viganò, is the 'ratio between the volume devoted to flows and the total area'. Along with permeability, it forms a measure of the openness of the territory.⁷ This openness is expressed in, among other things, the city's capacity to accumulate meaningful places (as a mechanism of cultural exchange and appropriation), its natural tendency to act like a sponge (as a means of restoring ecological and hydrological resilience) and its internal dilation (to improve circulation, accessibility and mobility).

In light of this, Studio 09's proposal for Paris can be understood as the translation of a design approach Secchi and Viganò previously developed for the *Structure Plan for Antwerp* (2006).⁸ In this plan the designers mobilise images, scenarios and projects as a method of anticipating urban development. Thematic images are used to create windows within which potential futures can be explored. These images are at once binding and connective: they relate individual experience to collective experience, overall visions to specific tasks and strategic spaces to concrete actions. Although the Porous City is actually just one of the seven windows in which Antwerp is represented, the notion of porosity, to a certain extent, can be seen as the metatheme of the structure plan as a whole. The work of Secchi and Viganò demonstrates that porosity is a quality ideally suited to the mid-size urbanity of a place like Antwerp. It describes the city's capacity to accommodate selective development – to be reorganised and reinvented over and over again. Above all, the porous city is a living city: an open tissue that can absorb different programmes, functions and meanings, that can expand and contract, that breathes and pulsates with blood, and that yields to its users.

In this context the application of the porosity concept to the Paris region explicitly

6 Bernardo Secchi and Paola Viganò (eds.), *La Ville Poreuse. Un projet pour le Grand Paris et la métropole de l'après-Kyoto* (Geneva: MétisPresses, 2011).

7 Paola Viganò, 'The Metropolis of the Twenty-First Century', *OASE*, no. 80 (2009), 91-107.

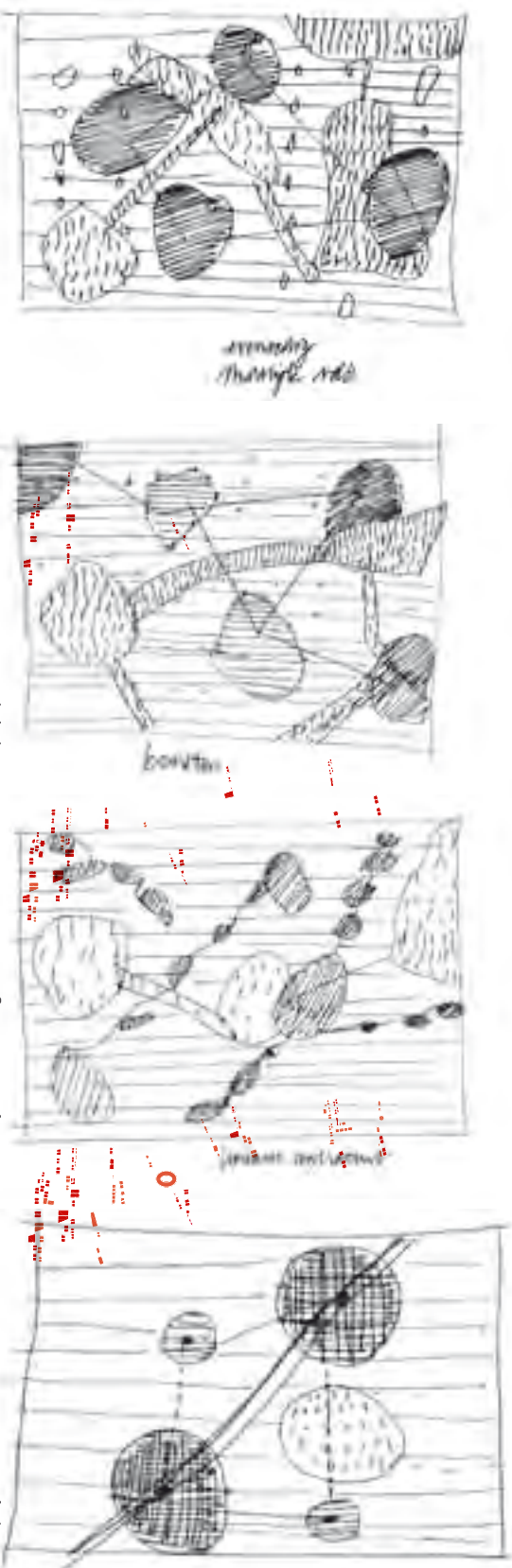
8 Bernardo Secchi and Paola Viganò, *Antwerp: Territory of a New Modernity* (Amsterdam: SUN Academia, 2009).

achtergrond van een veranderende economische, ecologische en geopolitieke context.

Eén van de inzendingen voor de manifestatie is afkomstig van Studio 09, een team onder leiding van Bernardo Secchi en Paola Viganò.⁶ Onder de titel *La ville poreuse* stellen de ontwerpers een strategie voor die de metropool benadert als een gelaagd stedelijk landschap. Centraal in de aanpak staat het begrip 'porositeit', als zowel analytisch als sturend concept. Porositeit is in de definitie van Secchi en Viganò de 'verhouding tussen het volume aan stromen en het totale grondgebied'. Het vormt samen permeabiliteit, doorlaatbaarheid, een maat voor de openheid van het territorium.⁷ Deze openheid wordt onder meer uitgedrukt in het vermogen van de stad om betekenisvolle plekken te accumuleren (als mechanisme van culturele uitwisseling en toeëigening), in haar natuurlijke sponswerking (herstel van ecologische en hydrologische veerkracht) en in haar interne ontsluiting (verbeterde doorstroming, toegankelijkheid en mobiliteit).

Studio 09's voorstel voor Parijs kan in dit opzicht begrepen worden als de vertaling van een ontwerpaanpak die Secchi en Viganò eerder ontwikkelden voor het *Structuurplan voor Antwerpen* (2006).⁸ In dit plan mobiliseren de ontwerpers beelden, scenario's en projecten als methode om te anticiperen op stedelijke ontwikkeling. Aan de hand van thematische beelden worden vensters gecreëerd waarbinnen verkenningen van mogelijke toekomst kunnen worden gemaakt. De beelden zijn daarbij gelijktijdig bindend en verbindend; ze relateren particuliere ervaring aan collectieve verbeelding, algemene visies aan specifieke opgaven en strategische ruimten aan concrete acties. Hoewel de Poreuze Stad feitelijk slechts één van de zeven vensters betreft waarin Antwerpen wordt verbeeld, kan de notie van porositeit in zekere mate beschouwd worden als metathema van het hele structuurplan. Het werk van Secchi en Viganò maakt duidelijk dat porositeit een kwaliteit is die bij uitstek verbonden is met de middelgrote stedelijkheid van een plek als Antwerpen. Ze beschrijft het vermogen van de stad om selectieve ontwikkeling te accommoderen, om steeds opnieuw ingevuld en uitgevonden te worden. De poreuze stad is vooral een levende stad: een open weefsel dat verschillende programma's, functies en betekenissen op kan nemen, kan uitzetten

Four polycentric models for the Flemish nebulary city: Urban Field, Comet Belt, Linear Centrality, Free Riders/ Vier polycentrische modellen voor de Vlaamse nevelstad: Stedelijk veld; Kometengordel; Lineaire centraliteit; Meelfitter (uapS)

en krimpen, dat ademt en doorbloed is, en dat meegeeft met haar gebruikers.

De toepassing van het porositeitsconcept op de Parijse regio betekent in dit verband nadrukkelijk een polemisch gebaar. Veeleer dan zich te engageren met de grootschaligheid van het metropolitane Parijs die in de opgave is ingebakken, richt de inzending van Studio 09 zich op het Parijs van de kleine verbanden. De porositeitsbenadering maakt het mogelijk lokale waarneming te koppelen aan overstijgende verhalen, om te schakelen tussen het perspectief van een wandelaar en een vogelvluchtperspectief. De contextuele sensibiliteit die nodig is om het territorium te herlezen als diffuus patroon van betekenissen, dichtheden en verplaatsingen, wordt daarbij aangewend als ontwerpstrategie voor de behandeling van segregatie, overstrooming en breuklijnen in het stedelijk weefsel. Door de stad te benaderen als een gelaagd stedelijk landschap, worden dwingende concentrische schema's vermeden en wordt de stad leesbaar voorbij de grofkorrelige logica van de *grand projets*. Het resultaat van deze operaties is een project voor Parijs, zonder het over Parijs te hebben; een ontwerp waarin de metropolitane massiviteit wordt herschaald tot een binnendringbare maat.

De plannen voor Lille en Parijs vormen in dit opzicht elkaars tegenpolen. Waar in het ene geval het stadsproject uitmondt in het implanteren van generische grootstedelijkheid in een middelgrootstedelijke omgeving, wordt in het andere geval de metropool ontleed met een instrumentarium dat precies gekalibreerd is op de maat van de middelgrote stad. Parijs mag dan in weinig opzichten de uiterlijke trekken van een provinciestad vertonen, door haar te benaderen als een dichtgeslibd, maar in essentie poreus weefsel worden kwaliteiten zichtbaar gemaakt die aan de geijkte grootstedelijke blik ontsnappen.

NETWERKSTAD OF STEDENNETWERK

Naast de aard van de interne stedelijke verbanden waarmee het ontwerp zich engageert, wijst de confrontatie van de plannen ook op een verschil in de manier waarop de relatie tussen

signifies a polemical gesture. Rather than engage with the massive scale of metropolitan Paris ingrained in the brief, Studio 09's entry focuses on the Paris of small connections. The porosity approach makes it possible to link local observation to overarching narratives, to switch between the perspective of a stroller and a bird's-eye view. The contextual sensitivity that serves to reinterpret the territory as a diffuse pattern of meanings, densities and permutations is also employed as a design strategy for addressing segregation, overflow and fault lines in the urban tissue. By approaching the city as a layered urban landscape, prescriptive concentric blueprints are avoided, and the city becomes legible beyond the coarse-grained logic of the *grand projets*. The result of these operations is a project for Paris without referring to Paris: a design in which metropolitan massiveness is scaled down to a penetrable dimension.

In this respect the plans for Lille and Paris are polar opposites. Whereas in the one case the urban project evolves into the implantation of generic metropolitanism in a mid-size city environment, in the other case the metropolis is dissected with a set of instruments specifically calibrated to the dimension of the mid-size city. While Paris may display the external traits of a provincial city in very few respects, approaching it as a saturated yet essentially porous tissue reveals qualities that escape the standard metropolitan gaze.

NETWORK CITY OR CITY NETWORK

In addition to the nature of the internal urban connections with which the design engages, the comparison of the plans also reveals a difference in the way the relationship between city and region is shaped. The ambition to position Lille as a hub in a network of metropolises simultaneously signifies the extrication of the city from its traditional relationship with the hinterland. The production of typically metropolitan qualities like congestion, density and centrality goes hand in hand with transcending existing regional connections and reciprocities with other (secondary) cities.

This process becomes manifest when we examine the concept of the network city in OMA's plan alongside the notion of polycentrism – a concept that has been applied repeatedly in relation to the diffuse urbanisation patterns of various European regions, such

6 Bernardo Secchi en Paola Viganò (red.), *La Ville Poreuse. Un projet pour le Grand Paris et la métropole de l'après-Kyoto* (Genève: MétisPresses, 2011).

7 Paola Viganò, 'De metropool van de eenentwintigste eeuw', *OASE*, nr. 80 (2009), 91-107.
8 Bernardo Secchi en Paola Viganò, *Antwerp. Territory of a New Modernity* (Amsterdam: SUN Academia, 2009).

stad en streek wordt vormgegeven. De ambitie om Lille te positioneren als knooppunt in een netwerk van wereldsteden, betekent gelijktijdig het losweken van de stad uit haar traditionele verhouding tot het achterland. Het aanmaken van typisch grootstedelijke kwaliteiten als congestie, dichtheid en centraliteit gaat gepaard met de ontstijging aan bestaande regionale verbanden en wederkerigheid met andere (se-cundaire) steden.

Dit proces wordt manifest wanneer we de netwerkstedelijkheid uit het plan van OMA spiegelen aan de notie van polycentrisme; een begrip dat veelvuldig is gehanteerd in relatie tot de diffuse verstedelijkingspatronen van diverse Europese regio's, zoals West-Vlaanderen, de Veneto of het Ruhrgebied, en dat nauw verbonden lijkt met de middelgrootstedelijke conditie.⁹ Bruikbare ingang hiertoe is het recente *Beleidsplan Ruimte Vlaanderen* (2012) en in het bijzonder de ontwerpstudies die in dit kader zijn uitgevoerd.¹⁰ In het ontwerpend onderzoek van bureau uapS dat onderdeel uitmaakt van de voorbereiding van het beleidsplan, wordt polycentrisme omschreven als:

(...) een principe van wisselwerking, van het vormen van ketens tussen open ruimten en nederzettingen op verschillende niveaus zowel fysisch als relationeel, zowel lokaal, regionaal als internationaal, zowel programmatisch als functioneel. (...) Een polycentrische structuur bestaat uit steden en open ruimten die autonoom zijn maar profiteren van elkaars nabijheid. De steden en open ruimten raken in toenemende mate met elkaar geïntegreerd door hun nabijheid en complementariteit te versterken. Het polycentrisch geheel is meer dan de onderdelen. Het geheel bereikt een verstedelijkingsniveau dat nooit door de aparte onderdelen kan worden bereikt.¹¹

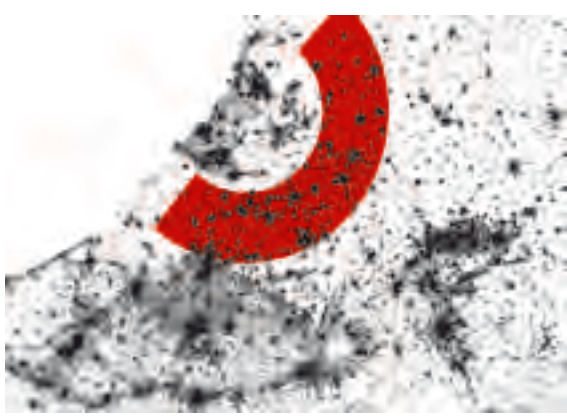
Polycentrisme geldt daarbij in relatie tot de Vlaamse opgave in de eerste plaats als hypothese. De ruimtelijke conditie van het verstedelijkte Vlaamse landschap wordt gekwalificeerd als een 'dubbelzinnige structuur' die het midden houdt tussen richtingloze urban sprawl en potentieel polycentrisme. Doel van de ontwerp-oefening is om deze dubbelzinnigheid op te heffen en een mogelijke samenhang naar voren te schuiven met een bijpassend beleids-instrumentarium. Hiertoe worden in de studie vier modellen van polycentrisme voorgesteld

as West Flanders, the Veneto or the Ruhr, and that seems closely linked to the condition of the mid-size city.⁹ A useful introduction to this is the recent *Flanders Spatial Policy Plan* (2012) and in particular the design studies carried out in connection with it.¹⁰ In the design research by the practice uapS that is part of the preparations for the policy plan, polycentrism is defined as:

... a principle of interaction, of the formation of chains between open spaces and settlements at various levels, physical as well as relational, local as well as regional and international, programmatic as well as functional ... A polycentric structure consists of cities and open spaces that are autonomous but benefit from one another's proximity. The cities and open spaces become increasingly integrated by reinforcing their proximity and complementarity. The polycentric whole is more than its parts. The whole attains a level of urbanisation that could never be attained by the individual parts.¹¹

In relation to the Flemish project, polycentrism primarily serves as a hypothesis. The spatial condition of the urbanised landscape of Flanders is qualified as an 'ambiguous structure' somewhere between directionless urban sprawl and potential polycentrism. The aim of the design exercise is to overcome this ambiguity and promote a possible cohesion with an appropriate set of policy instruments. To this end, four models are presented in the study, each projected onto the region. Each model is based on a selection and prioritisation of existing processes, whereby certain developments are slowed down and others stimulated. The result of these interventions is four constella-

Mid-Size Utopia (Zandbelt&vandenBerg)

die stuk voor stuk op de regio worden geprojecteerd. Elk model gaat uit van selectie en prioritering van bestaande processen, waarbij bepaalde ontwikkelingen vertraagd worden en andere gestimuleerd. Het resultaat van deze interventies zijn vier constellaties waarin telkens een andere verdeling van programma's, functies en nederzettingspatronen neerslaat. Zo wordt in het ene geval verschil gemaakt tussen de ontwikkeling van internationale steden (Brussel, Antwerpen) ten opzichte van regionale steden, terwijl in een ander scenario ontwikkelingen zich concentreren rond bestaande verbindingssassen (bijvoorbeeld Gent-Kortrijk, Antwerpen-Brussel). Een derde model onderscheidt verschillende snelheden van stedelijke ontwikkeling waarbij naast centrumsteden zogenaamde 'meelifters' ontstaan. Anders dan het metropolitane ontwerp dat sterk gebaseerd lijkt op de notie van 'complete' stedelijkheid, gaan de polycentrische modellen uit van een *resilient urban network*.¹² De middelgrote steden waaruit dit netwerk is opgebouwd, kenmerken zich door verschillende ontwikkelingspatronen – voortvloeiend uit hun respectievelijke historische, topografische en culturele achtergronden – maar verkrijgen complementariteit en samenhang doordat ze ingebed zijn in een dragende structuur van onderlinge reciprociteiten en regionale verbindingen.

REGIONAAL NETWERK

Deze laatste notie ligt ook ten grondslag aan een ander ontwerpend onderzoek in de Nederlandse context, dat recent werd uitgevoerd door het bureau Zandbelt&vandenBerg. De studie, getiteld *Mid-Size Utopia* (2011), richt zich op de extensief verstedelijkte zone in de zoom van de Randstad, het traditionele economische en demografische zwaartepunt van het land.¹³ In de gordel bevindt zich een serie provinciesteden, variërend in grootte van 100 tot 200 duizend inwoners, met uiteenlopende ruimtelijke, demografische en culturele kenmerken. Ondanks hun diverse ontwikkelings-

tions, each representing a different distribution of programmes, functions and settlement patterns. In one case, for instance, the development of international cities (Brussels, Antwerp) is differentiated from that of regional cities, while in another scenario developments are concentrated around existing transport axes (for example Ghent-Kortrijk and Antwerp-Brussels). A third model differentiates between various rates of urban development, whereby 'tag-alongs' emerge alongside centralised cities. Unlike the metropolitan design, which is significantly based on the notion of 'complete' urbanity, the polycentric models are predicated on a resilient urban network.¹² The mid-size cities that make up this network are characterised by different patterns of development – resulting from their respective historical, topographical and cultural backgrounds – but they achieve complementarity and cohesion because they are embedded in a support structure of mutual reciprocities and regional connections.

REGIONAL NETWORK

This last notion is also the basis for another design research project, in the context of the Netherlands, recently carried out by the practice Zandbelt&vandenBerg. The study, entitled *Mid-Size Utopia* (2011), focuses on the extensively urbanised zone at the fringe of the Randstad conurbation, traditionally the economic and demographic core of the country.¹³ This belt contains a series of provincial towns, varying in size from 100,000 to 200,000 inhabitants, with divergent spatial, demographic and cultural characteristics. Despite their diverse development histories – as Hanseatic towns, fortified towns or modern industrial towns – these towns turn out to hold a shared potential as a comfortable setting for middle-class housing.

In *Mid-Size Utopia* the mid-size city is characterised as an ideal particle size for the blending of housing, employment and recreation. The provincial town embodies the human

9 Vergl. de begrippen 'nevelstad', 'città diffusa' en 'Zwischenstadt' die in dit kader opgang hebben gemaakt.
10 Groenboek 'Vlaanderen in 2050: mensenmaat in een metropool?' *Beleidsplan ruimte Vlaanderen* (Brussel: RWO, 2012).
11 Anne Mie Depuydt en Erik Van Daele (red.), *Ruimtelijke Visievorming voor een aantrekkelijk polycentrisch Vlaanderen* (2012).
12 Vergl. Marc Glaudemans, 'Stedelijke Strategieën. Transformaties van de Europese stad' (oratie) (Tilburg: Fontys Hogescholen, 2009).
13 Daan Zandbelt, 'Mid-Size Utopia. Ontwerpconcept voor dynamische stedelijke regio's', *Layout*, nr. 13 (2011).
9 Compare with the terms 'nebular city', 'città diffusa' and 'Zwischenstadt' that have become popular in this context.
10 Groenboek 'Vlaanderen in 2050: mensenmaat in een metropool?' *Beleidsplan ruimte Vlaanderen* (Brussels: RWO, 2012).
11 Anne Mie Depuydt and Erik Van Daele (eds.), *Ruimtelijke Visievorming voor een aantrekkelijk polycentrisch Vlaanderen* (2012).
12 Compare with Marc Glaudemans, 'Stedelijke Strategieën. Transformaties van de Europese stad' (lecture) (Tilburg: Fontys University of Applied Sciences, 2009).
13 Daan Zandbelt, 'Mid-Size Utopia. Ontwerpconcept voor dynamische stedelijke regio's', *Layout*, no. 13 (2011).

geschiedenissen – als Hanzestad, vestingstad of moderne industriestad – blijken de steden over een gedeelde potentie te beschikken als comfortabel burgerlijk woonmilieu.

De middelgrote stad wordt in *Mid-Size Utopia* gekenschetst als een uitgelezen korrelgrootte voor het vermengen van wonen, werken en recreatie. De provinciestad belichaamt daarbij de menselijke maat in stedelijke verhoudingen; ze combineert de voordelen van de stad en de voordelen van het land. Deze ‘utopische’ leefomgeving staat in de analyse van de ontwerpers echter onder druk door onevenwichtige ontwikkelingen in het stedelijke veld. Vergelijkbaar met, zij het minder verregaand dan het Vlaamse voorbeeld, zijn de steden door hun individuele groei in elkaars invloedssfeer komen te liggen, waarbij interferenties tussen ruimtelijke functies zijn ontstaan. Bovendien is de infrastructuur in de regio's achtergebleven bij de schaalvergroting van het ruimtegebruik. Lokale netwerken zijn vaak rechtstreeks aangetakt op nationale netwerken, waarbij een intermediaire regionale laag ontbreekt. Bovenlokale voorzieningen kunnen hierdoor geen goede plek vinden.

In antwoord hierop stellen de ontwerpers een strategie voor waarin de complementariteit van de steden wordt versterkt en waarin elk van de kernen wordt ingebed in een regionale struc-

dimension in urban proportions: it combines the advantages of the city and the advantages of the country. According to the designers' analysis, however, this 'utopian' habitat is endangered by unstable developments in the urban arena. Comparable, although to a lesser degree, to the situation in Flanders, the individual growth of the towns has brought them within one another's sphere of influence, creating interferences among spatial functions. In addition, the infrastructure in the regions has lagged behind the scale expansion of the use of space. Local networks are often plugged directly into national networks, with no intermediate regional layer in between. As a result, supralocal facilities find it difficult to find a place.

In response to this, the designers propose a strategy in which the complementarity of the towns is reinforced and in which each of the cores is embedded in a regional structure. These operations take place along various lines. At the infrastructure level, for instance, the development of secondary road structures, town gateways and urban rings is proposed. Existing transport services – bus, tram, (light) rail – are extended and gradually upgraded to regional transport networks. Former suburban stops are given a new function as junctions for

tuur. Deze operaties vinden plaats langs verschillende lijnen. Zo worden op infrastructureel niveau voorstellen gedaan voor de ontwikkeling van secundaire wegestructuren, stadspoorten en stedelijke ringen. Bestaande lijndiensten – bus, tram, (light)rail – worden verder uitgerold en stapsgewijs opgewaardeerd tot netwerken voor streekvervoer. Voormalige voorstadhaltes krijgen een nieuwe functie als knooppunten in het regionaal vervoer en worden uitgerust met eigen voorzieningen en transitmogelijkheden. De open gebieden tussen de stedelijke kernen worden ondertussen via *slow-nets* ontsloten voor recreatief gebruik. Groene aders en ‘zachte overgangen’ verbinden de stadswijken met het achterland en streekparken moeten nieuwe betekenis geven aan voorheen geïsoleerde delen van het landelijk gebied.

Het ontwerp is erop gericht de samenhang tussen de steden te verbeteren door de versterking van bovenlokale netwerken. Veeleer dan het vormgeven van *hubs* die de steden rechtstreeks toegang moeten geven tot bewegingen op het hoogste stedelijke niveau, zetten de ontwerpers in op het uitrollen van een intermediaire laag waarin de steden interacties kunnen aangaan met elkaar en hun omgeving. Door het heraansluiten van doodlopende (verkeers-)vertakkingen en het activeren van

regional transport and are equipped with their own facilities and transit options. The open areas between the urban cores, meanwhile, are accessed through ‘slow-nets’ for recreational use. Green arteries and ‘soft crossings’ link the urban neighbourhoods with the hinterland, and regional parks are meant to lend new significance to previously isolated parts of the rural area.

The design is aimed at improving cohesion among the towns by reinforcing supralocal networks. Rather than creating hubs that would give the towns direct access to movements at the highest urban level, the designers opt to introduce an intermediate layer in which the towns can interact with one another and their surroundings. The reconnection of dead-end (transport) branches and the activation of rudimentary landscape structures create a regionally based, low-dynamic network that provides accessibility, integration and interaction at the regional level.

EXPERIMENTS OUTSIDE THE CENTRE

Each of the projects highlighted in this essay is surrounded by a certain amount of ambivalence. From a project in the provincial context of northern France that, in many respects, is difficult to characterise as

Three forms of 'slow-nets' as transitions between city and country: green arteries, soft zones and the regional park/ Drie vormen van slow-nets als overgang tussen stad en land: groene aders, zachte zones en het streekpark (Zandbelt&vandenBerg)

rudimentaire landschappelijke structuren, ontstaat een streekgebonden, laagdynamisch netwerk dat voorziet in toegankelijkheid, integratie en uitwisseling op regionaal niveau.

EXPERIMENTEN BUITEN HET CENTRUM
De projecten uit deze bijdrage zijn elk omgeven door een zekere ambivalentie. Vertrokken vanuit een project in de context van provinciaal Noord-Frankrijk, dat in veel opzichten moeizaam als middelgroot kan worden gekarakteriseerd, zijn we gearriveerd bij een gevarieerde collectie ontwerpen die geformuleerd zijn rond regionale of metropolitane opgaven, maar waarin onmiskenbaar aandacht voor middelgrote stedelijkheid weerklinkt. Het 'middelgrootstedelijke' niveau waarop deze ontwerpen werkzaam zijn, wordt hierbij niet zozeer ingegeven door de omvang van de ingreep of de omvang van de stad, maar door de inkadering van de opgave en de relaties die daarbij worden aangeraakt. Voor elk van de ontwerpen geldt dat ze verbanden van gemeenschappelijkheid concretiseren; verbanden die uitstijgen boven het particuliere, maar evenmin vervallen in planologische abstracties. Zonder enige pretentie de behandelde plannen onder één noemer te willen brengen, is het interessant om een tweetal terugkerende elementen van deze aanpak uit te lichten.

In de eerste plaats blijkt er in de plannen sprake van een afwijzing van hiërarchische schema's. Het middelgrootstedelijke ontwerp lijkt in dit verband een poging om los te komen van de aanzuigende werking van het centrum, om middelgrote stedelijkheid te definiëren in andere termen dan die van haar *in-betweenness* of secundariteit. In de werkwijze van Studio 09, waar het begrip isotropie een belangrijke plaats inneemt, is deze notie van horizontaliteit nadrukkelijk vervat. Maar ook in de andere plannen herkennen we een tendens naar een meer gelaagde, territoriale benadering van het stedelijk landschap.

Ten tweede is er sprake van een heroverweging van de generieke en specifieke kwaliteiten van de stad. De ontwerpverkenningen van uapS naar polycentrisme wijzen op de invloed van lokale condities in ruimtelijke processen en de kwaliteit die kan ontstaan uit complementaire ontwikkelingen. De generieke grootstedelijke fragmenten die sinds de jaren 1980 gerealiseerd zijn in brownfields en docklands door heel Europa, lijken in dit verband ongemakkelijk te

mid-size, we have arrived at a varied collection of designs formulated around regional or metropolitan challenges but in which attention to mid-size urbanism undeniably resonates. The 'mid-size city' level at which these designs operate is prompted not so much by the size of the intervention or the size of the city, but by the framing of the challenge and the relationships it involves. Each of the designs concretises the connections of communal-ity – connections that transcend the individual sphere without lapsing into planning abstractions. Without presuming to lump all these plans together, it is interesting to spotlight two recurring elements of this approach.

In the first place, the plans demonstrate a rejection of hierarchical blueprints. In this regard, the design of the mid-size city seems to be an attempt to break free of the gravitational effect of the centre – to define mid-size urbanity in terms other than those of its in-betweenness or secondariness. Studio 09's methodology, in which the concept of isotropy occupies an important place, explicitly incorporates this notion of horizontality. But we can also identify a tendency towards a more layered, territorial approach to the urban landscape in the other plans as well.

In the second place there is a reconsideration of the generic and specific qualities of the city. The design explorations of uapS into polycentrism point to the impact of local conditions on spatial processes and the quality that can emerge from complementary developments. In this regard, it would seem difficult to fit the generic metropolitan fragments realised in brownfields and docklands throughout Europe since the 1980s in the selective development profile so characteristic of the mid-size city. Conversely, the study by Zandbelt&vandenBerg suggests that a design approach at the mid-size level of scale could result in unsuspected correspondences. Correspondences that might remain under-examined if viewed from a formal perspective. The reinterpretation of the Paris agglomeration as a diffuse territory – even if it is part of a polemical argument – similarly proves to lead to new insights.

Based on the preceding characteristics, the design of the mid-size city might be understood – at least in part – as a reaction to the substantive atrophy the urban project has suffered in a number of instances. The projects

passen in het selectieve ontwikkelingsprofiel dat zo kenmerkend is voor de middelgrote stad. Omgekeerd suggereert de studie van Zandbelt&vandenBerg dat een ontwerpbenadering op het middelgrote schaalniveau tot onvermoede structurele overeenkomsten kan leiden. Gelijkenissen die wanneer beschouwd vanuit een formeel perspectief wellicht onderbelicht zouden blijven. De herlezing van de Parijse agglomeratie als verstrooid territorium – hoewel onderdeel van een polemisch argument – blijkt op vergelijkbare wijze tot nieuwe inzichten te leiden.

Op basis van voorgaande kenmerken zou het middelgrootstedelijke ontwerp, in ieder geval gedeeltelijk, begrepen kunnen worden als een reactie op de inhoudelijke verschraling waarvan het stadsproject in een aantal gevallen te lijden heeft gehad. De projecten zoals geschetst in deze bijdrage lijken vanuit deze procesmatige fixatie terug te keren naar een substantiëlere benadering. Zij richten hun aandacht op een ander type relaties: lokaal, alledaags, gemeenschappelijk. Waar het klassieke stadsproject een binnenstedelijke impuls betrof met uitstraling naar zijn omgeving, blijken bovenstaande plannen eerder van buiten naar binnen te werken. Het middelgrootstedelijke ontwerp markeert in dit opzicht een verschuiving van het centrum als laboratorium voor stedelijke vernieuwing naar een nieuw soort experiment in het (peri)stedelijke veld.¹⁴ Experimenten die vertrekken vanuit het selectieve en decentrale karakter van middelgrote stedelijkheid en dat als uitgangspunt nemen voor het ontwerpen aan nieuwe vormen van territoriale samenhang.

highlighted in this essay seem to represent a return from this process-focused fixation to a more substantive approach. They direct their attention to relationships of a different type: local, everyday, communal. The classical urban project involved an inner-city impulse radiating out to its surroundings; instead, the plans cited above work from the outside in. In that respect, the design of the mid-size city marks a shift from the centre as a laboratory for urban renewal to a new kind of experimentation in the urban domain (including its periphery).¹⁴ They are experiments predicated on the selective and decentralised character of mid-size urbanity, taking this as a starting point for the design of new forms of territorial cohesion.

Translation: Pierre Bouvier

14 Vergl. Michiel Dehaene, 'Tuinieren in het stedelijk veld' (oratie) (Gent: A&S Books, 2012).

14 Compare with Michiel Dehaene, 'Tuinieren in het stedelijk veld' (lecture) (Ghent: A&SBooks, 2012).